

Марія МАСЛОВСЬКА

КАЗКОВИЙ СВІТ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Василь Сухомлинський стверджував, що діти розуміють ідею казки лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах. Великий педагог створив свій світ казок. Він вважав, що без казки – живої, яскравої, яка заволоділа свідомістю і почуттям дітей, неможливо уявити мислення і дитяче мовлення. Казка допомагає оживити навколишній світ.

В.Сухомлинський був одним із тих, хто піднявся проти застою в педагогіці, за виховання високих духовних ідеалів. Цього він добивався словом. “Я не один рік думав: в чому виявляється найяскравіше наслідок виховання? Коли я маю моральне право сказати: мої зусилля дали плоди? Життя переконало: перший і найвідчутніший наслідок виховання виявляється в тому, що людина почала думати про себе. Замислилася над питанням: що в мені доброго і що поганого? Найточніший метод і прийоми виховання будуть порожніми, якщо вони не приведуть до того, щоб людина подивилася на саму себе, замислилася над власною долею?” [3: 5: 396].

Одні вважають твори В.Сухомлинського за казки, інші за байки, новели, притчі та ін. Як би ми їх не називали, переконаємось в одному – вони розкривають перед нами красу білого світу, рідного слова, вчать людяності і мудрості. Його твори – це своєрідні питання-відповіді на всі життєві проблеми. Твори Василя Сухомлинського – це твори великого педагога, залюбленого в дитину, її світ, її проблеми. У них звучить віра у свою землю, свій народ, у незнищенність українського духу, у відродження нації.

Великий Учитель черпав сили у народній творчості, у Біблії, Панчтантрі, у традиціях попередників, у героїчній і стражденній історії українського народу, у повсякденному житті, у думанні. До читача його твори дійшли як самобутні творіння великого майстра зі своїм почерком.

Своїми творами мудрий педагог проповідує культ Людини, Розуму, Щастя, Свободи, Справедливості, Совісті. Особливо великого педагогічного та виховного значення він надавав казці. У школі В.Сухомлинський створив “Кімнату казок”. У ній він намагався відтворити казковий світ із його таємничістю і чарівними героями. Казка, на думку Василя Олександровича, – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розуму, почуття, уяви, волі. Діти розуміють, що казкові герої видумані, але носії добра і зла викликають у душі дитини чи схвалення чи осуд. Завдячуючи казці, дитина сприймає світ не тільки розумом, але й почуттям. Саме у ній вона знаходить реальну форму виявлення своїх духовних сил.

“Казка, – завжди повторював В.О. Сухомлинський, – це, образно кажу-

чи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже в тому, що вона – творіння народу” [5: 154].

Педагог створив сам понад тисячу казок, казки писали і його вихованці. Василь Олександрович твердив, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не тільки красу, а ще й істину, бо примушують співпереживати, битися серденьку, шукати виходу із ситуації, що склалася. Казки В.Сухомлинського – вічна мудрість життя, вони спонукають думати, робити висновки.

Особливістю поетики казок В.Сухомлинського є захоплююча майстерність творення простих, на перший погляд, казок та оповідань: вони не перевищують 150 слів, але яким треба бути великим майстром, щоби в такій малій кількості слів вкласти таку високу якість думки, повчання. Поетика його творів вражає простотою, узгодженістю й досконалістю. Його герої не фантастичні, а земні, це ті речі, тварини, птахи, люди, що нас оточують. Своїми творами В.Сухомлинський намагається подарувати малому читачеві такі морально-ціннісні настанови: чутливість до радощів і горя, самостійність, діяльну турботу, узгоджувати власні бажання з інтересами навколишніх, міркування над життям, ідеал довершеної людини, розуміти та берегти природу, вчитися відчувати, прагнення творити красу.

Педагог міцним корінням тримався своїх філософських поглядів, що мали за основу людинолюбство – і жодного разу не зрікся їх. Цього він вчив і своїми творами. Любити людину – значить любити народ, землю, Україну. Про те, що людина повинна берегти природу, думати про майбутнє, розповідає оповідання “Дуб під вікном”.

В оповіданні мовиться про те, як молодий лісник побудував у лісі велику кам’яну хату і посадив дуба під вікном. Пройшли роки, виріс дуб, постарів лісник. Дуб розрісся так, що заккрив вікно, стало темно в кімнаті, а в ній жила красуня – лісникова внучка. Запропонувала внучка зрубати дуба, дідусь пообіщав. “Настав ранок. Покликав дідусь трьох синів і дев’ятьох внуків, покликав внучку-красуню і сказав: – Будемо хату переносити в інше місце. І пішов з лопатою копати рівчак під фундамент. За ним пішли три сини, дев’ять внуків і красуня-внучка” [6: 10]. Оповідання наводить на роздуми про те, що для того, аби щось зробити, треба все зважити, а тим більше, коли іде мова про такі речі, як природа. Щоб виріс дуб, треба понад 100 років, а хату можна збудувати і за десяток днів. Ось велика мудрість.

Глибока і мудра казка “Камінь”. У ній В.Сухомлинський піднімає питання бездумних пустощів, які гірко відбиваються на природі, оточуючих. Хлопчик просто так, через пустощі, кинув камінь у криницю, – і перекрилось джерело. Загинув дуб... Перестав вити гніздо соловейко...

“Минуло багато років. Хлопчик став дідусем. Одного разу він прийшов на те місце, де колись був зелений луг, стояв гіллястий дуб, співав соловейко, вабила прохолодна криниця” [7: 86]. Не стало ні луку, ні дуба, ні соловейка, ні криниці. Довкола пісок, вітер здіймає хмари пилюки. “Де ж воно все поділося? – подумав дідусь”. Цим запитанням В.Сухомлинський звертається до нас, нашої совісті, розуму. Його запитання приводить нас до висновку, що людина прийшла у цей світ творити добро, а не зло, вона повинна думати про майбутнє, про завтрашній день, про тих, хто прийде у це життя після нас. На жаль, один раз вчинене зло буде супроводжувати тебе все життя. Ось вона глибока істина, глибока мудрість життя. Такою її визначив великий педагог – мислитель Василь Олександрович Сухомлинський.

У четвертому класі вивчаються казки В.Сухомлинського: “Віл і Садівник”, “Деркач і Кріт”, “Соловей і Жук” та ін.

У казці “Віл і Садівник” розповідається про тяжку працю Вола, який все життя підкоряється господареві, бо боїться, щоб той не бив його.

Одного ранку Віл почув розмову Садівника і господаря. Садівник сказав: “Ця кам’яниста грядка навіть волів не під силу” (кам’яниста грядка потрібна була, щоб посадити виноград). Але, співаючи, Садівник скопав грядку. Невтямки Волу, чому людина важку працю робить із радістю. На питання Вола, чому Садівник співає і очі у нього веселі, Садівник відповів: “Бо я бачу цю мертву кам’янисту діляночку вже скопаною. Бачу на ній виноградні грона. Бачу радість в очах людей”.

Дивується Віл, як людина все це бачить, бо ж нічого немає, на що Садівник відповів: “Якби людина бачила тільки те, що є, вона не була б Людиною” [4: 38].

Людина бачить своє майбутнє. Та ще важливо те, що людина працює вільно, творчо, тому це приносить і користь, і насолоду, адже Віл не може працювати без хомута й батога, тому він і Віл. “Садівник тільки розвів руками й подумав: “Той, кого заставляють працювати хомут і батіг, не може бачити майбутнього” [4: 38].

В іншій казці “Соловей і Жук” В.Сухомлинський ставить проблему взаємозв’язку в природі, корисності навіть найменшої комашки, без якої збідніє наша природа, наша душа, земля взагалі. Соловей гарно співав і знав, що його пісня гарна, його люблять люди. А біля нього літав великий рогатий Жук і гудів. То була пісня Жука. Але Соловей вимагав, щоб жук не гудів, бо його гудіння нікому не потрібне. Та й краще, аби тебе, Жука, зовсім не було.

Жук гідно відповів: “Ні, Солов’ю, без мене, Жука, неможливий світ, як і без тебе, Солов’я” [4: 68]. Відповідь Жука вразила Солов’я, бо він думав, що тільки він необхідний людям. Жук запропонував звернутися з цим запитанням до маленької дівчинки, що сиділа у саду. Яке ж було здивування Солов’я, коли мудра дівчинка відповіла: “Хай собі будуть і Соловей, і Жук. Як же можна без Жука?” [4: 68].

Любов до рідної землі, до природи, до Батьківщини – це тема багатьох

творів В.Сухомлинського. Це та святиня, без якої Людина не є Людиною, без якої засихає її “коріння”, її душа. У казці “Деркач і Кріг” розповідається про маленьку пташку Деркача, яка прилітає кожного року з теплих країв, щоб вивести на рідній землі діток-пташенят. Дуже важка дорога, деркач ранив крила, його чекає небезпека, але та дорога необхідна “... там його рідна батьківщина”.

Одного разу Кріг запитав, чому Деркач не залишається жити в теплій африканській землі, а так важко добирається до далекої північної вітчизни. Тільки одним словом відповів Деркач. “Батьківщина”. У цьому слові все: і запах трав, і голубі струмки, і золоте сонце, і рідний вітер, і рідне небо, і рідне гніздо...

Багато у Василя Олександровича пізнавальних казок. Вони знайомлять дітей із світом природи, звичками тварин, способом їх життя, особливостями поведінки. Зокрема у казці “Деркач і Ластівка” діти знайомляться з тим, що одні птахи летять у теплі краї – Ластівка, а інші, як Деркач, ідуть пішки. Та завдяки своїй наполегливості, ця пташка долає довгий шлях.

Ціна перемоги – це тяжка праця. Така мораль цієї казки.

Інший мотив казки “Як Їжачиха приголубила своїх дітей”. У казці розповідається про те, як Зайчик скривдив маленьких їжаченят, бо вони гидкі і колючі. А матуся заспокоїла їх: “Та хіба ж ви колючі, дітки мої рідненькі. Волоссячко на вас м’яеньке, як льон. Та ви ж пухкі, мов ті м’ячики” [4: 198]. До цього ж циклу відноситься і казка “Перепел і Кулик”. Коли Перепела куріпки запитали: “Де ж найкраще?” Кулик відповів: “У болоті. Бо воно рідне.” “У житі – відповів Перепел, бо воно рідне” [7: 267].

Педагогічні казки В.О. Сухомлинського ніби опосередковано, непомітно зовні, насправді вміло і глибоко виховують у дітей найкращі людські якості. Своєю творчістю великий педагог досяг тих морально-етичних норм, які можна проповідувати як заповіді. Вони для тих, хто хоче стати Справжньою Людиною. Ось вони: “Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиренним до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям.

Будь добрим і чуйним до людей. Допмагай слабким і беззахисним... товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай та шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею.

Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити. Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирає мед працюючих бджіл.

Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства, плати їм за це добром.

Ти живеш серед людей, не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки... Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре [3: 33].

Традиції великого педагога і нині живуть у Павлівській школі I і III сту-

пенів ім. В.О. Сухомлинського. Своїми роздумами ділиться директор цієї школи пані Валентина Деркач. Вона пише: “Широко використовують класоводи можливості уроків для складання казок. Вчителі Павлівської школи нагромадили чималий досвід підготовки дітей до самостійного складання казок. Тематика їх досить різноманітна: квіти, дерева, кущі, тварини, птахи. Педагоги працюють не тільки над змістом учнівської казки, а й над збагаченням словникового і фразеологічного запасу школярів, наполегливо дбають, щоб діти влучно добирали епітети, порівняння, проводять різноманітні вправи з розвитку мовлення. Для колективного складання казки обирається одна спільна тема. Учні з радістю розповідають про те, як вони уявляють основні казкові події, складають кілька варіантів початку і кінця казки. Окремі учні розповідають складені ними казки, інші – доповнюють, удосконалюють їх. Найкращі казки “знайдені серед природи”, записуються у спеціальні збірки “Павлівські казки” і передаються до педагогічно-меморіального музею В.О. Сухомлинського. Вчителі початкових класів зберігають дитячі казки і тільки на випускному вечорі дарують їх на згадку своїм вихованцям.

Двічі на рік у школі проводиться велике театральне Свято казки. Діти інсценізують українські народні казки, казки, написані Василем Олександровичем, та свої власні [1: 6: 7].

Спадщина великого педагога безсмертна. Багато поколінь по його казках, книгах вчитиме своїх дітей.

1. Варакіна З.Д. Рідне слово. – К., 1999. – С. 387-391.
2. Василяшко В.Ф. Калинова сопілка. – К., 1998. – С. 8-16.
3. Деркач В. Примножуючи спадщину Павлівського добротворця // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 6-7.
4. Кіліченко Л.М. Українська дитяча література. – К., 1988. – 262 с.
5. Ковальчук В.І. Спогади про В.Сухомлинського. – К., 1990. – С. 201-204.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К., 1976-1977.
7. Сухомлинський В.О. Чиста криниця. – К., 1993. – 286 с.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К., 1971. – 242 с.
9. Сухомлинський В.О. Куди поспішали мурашки. – К., 1981. – 18 с.
10. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. – К., 1975. – 234 с.
11. Ткаченко І. Жива вода криниці // Освіта. – 1993. – № 10. – С. 6.